

Χριστιανοὶ καὶ πολιτικὴ.
Ἔνα σχόλιο μὲ ἀφορμὴ τὸ κείμενο:
«Ὑπὲρ τῆς τοῦ Κόσμου Ζωῆς»
τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου

Δημητρίου Κεραμιδᾶ*

Ἡ χριστιανικὴ στάση ἔναντι τῆς πολιτικῆς ὡς θεολογικὸ ζήτημα

Ἀπὸ τὴν ἀρχὴ ἀρχὴ ὁ Χριστιανισμὸς εἶχε κοινωνικὸ χαρακτήρα. Τὸ ὄλο πλαίσιο τῆς χριστιανικῆς ὑπάρξεως εἶναι κοινωνικὸ καὶ ὀργανικόν. Ἡ χριστιανικὴ λατρεία εἶναι ὡσούτως κοινὴ λατρεία, *publica et communis oratio* κατὰ τὴν φράση τοῦ Ἁγ. Κυπριανοῦ. Ὅθεν τὸ νὰ οἰκοδομήσωμε τὴν Ἐκκλησίαν τοῦ Χριστοῦ σημαίνει νὰ οἰκοδομήσωμε νέα κοινωνία, καὶ κατὰ συνέπειαν νὰ ἀνοικοδομήσωμε τὴν ἀνθρώπινη κοινωνία σὲ νέα βάση¹.

Τὸ παραπάνω ἀπόσπασμα τοῦ Γεωργίου Φλορόφσκυ περιγράφει μὲ εὐκρίνεια τὸ πλαίσιο στὸ ὁποῖο ἀναπτύσσεται τὸ χριστιανικὸ κοινωνικὸ ἦθος². Ὁ Χριστιανισμὸς στὴ δημόσια δράση του οἰκοδομεῖ

* Ὁ Δημήτριος Κεραμιδᾶς εἶναι διδάκτωρ Θεολογίας καὶ διδάσκων στὸ Pontifical University of St. Thomas Aquinas “Angelicum” τῆς Ρώμης.

1. Γ. Φλορόφσκυ, «Τὸ κοινωνικὸ πρόβλημα στὴν Ἀνατολικὴ Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία», στό: ὁ ἴδιος, *Χριστιανισμὸς καὶ πολιτισμὸς*, μετάφρ. Ν. Πουρναρᾶ, ἐκδ. Πουρναρᾶ, Θεσσαλονίκη 2000 (τίτλος πρωτοτύπου: *Collected Works of Georges Florovsky*, vol. 2: Christianity and Culture, Nordland, Belmont [MA] 1974), σσ. 165-166.

2. Γίνεται λόγος γιὰ κοινωνικὸ «ἦθος» καὶ ὄχι «διδασκαλία» τῆς Ἐκκλησίας, ἀφ’ ἑνὸς διότι στὴν ὀρθόδοξη θεολογία δὲν εἶχε ἀναπτυχθεῖ, τοῦλάχιστον μέχρι πρόσφατα, μία συστηματικὴ διδασκαλία γιὰ ἠθικο-κοινωνικὰ ζητήματα καὶ ἀφ’ ἑτέρου διότι τὸ *magisterium* τῆς Ὁρθόδοξης Ἐκκλησίας ἐκφράσθηκε γενικὰ πιὸ «ἀποφατικά» σὲ σχέση μὲ τίς «καταφατικές» θέσεις τῆς Καθολικῆς Ἐκκλησίας. Ἡ ἀποφατικὴ αὐτὴ στάση ἐνήργησε μὲν περιεκτικὰ –ἀφοῦ ἐπέτρεψε περιθώρια εὐρείας ἄσκησης τῆς ἐκκλησιαστικῆς οἰκονομίας γιὰ τίς συγκεκριμένους ἀνάγκες τῶν πιστῶν– ἀλλὰ ἄφησε συχνὰ τὴν Ὁρθοδοξία ἐκτεθειμένην στὰ μεγάλα κοινωνικὰ ζητήματα, καθὼς δὲν εἶχε

τὴν κοινωνία – γιὰ τὴν ἀκρίβεια μία νέα κοινωνία. Πράγματι, κατὰ τὸν Φλορόφσκυ, ἀπὸ τὰ ἀποστολικά κιόλας χρόνια «ἡ Ἐκκλησία δὲν ἦταν ἀπλῶς μία “συναθροισμένη κοινότητα” ἢ ἐκούσιος συνεταιρισμός, γιὰ θρησκευτικούς μόνο σκοπούς. Ἦταν καὶ ἀπαιτοῦσε νὰ εἶναι ξεχωριστὴ κι αὐτόνομη “κοινωνία”, διακεκριμένη “πολιτεία”»³. Μολονότι ὁ κορυφαῖος αὐτὸς Ρῶσος θεολόγος ὑποδείκνυε τὴν ἀνάγκη μιᾶς κοινωνικῆς μεταμόρφωσης, δὲν δίσταζε νὰ μιλήσει γιὰ τὶς «ἀντινομίες», ὅπως τὶς ὀνόμαζε, τῆς χριστιανικῆς ἱστορίας: τὸ δίλημμα μεταξὺ «κόσμου» καὶ «ἐρήμου», δηλαδὴ τὸν συμβιβασμὸ τῆς Ἐκκλησίας μὲ τὸ Κράτος ὑπὲρ τῆς «ἀπολυτρώσεως τῆς κοινωνίας», τῆς «ἀνακαινίσεως τῆς ὅλης ἱστορικῆς ὑπάρξεως» ἢ –ἀντιθέτως– τὴν *fuga mundi*, τὴν προσπάθεια δηλαδὴ νὰ ὀργανωθεῖ ἡ ἀνθρώπινη ζωὴ ἀντίθετα μὲ τὸν κόσμ⁴. Στόχος καὶ τῶν δύο στάσεων, ἀνέφερε, εἶναι ἡ πραγμάτωση τῆς καινῆς κτίσεως, ἡ ἀγιοποίηση –καὶ τελικὰ σωτηρία– τοῦ ἀνθρώπου.

Ἐὰν ὄντως ἔτσι συμβαίνει, μήπως τὸ τέλος τῶν Χριστιανικῶν Αὐτοκρατοριῶν ἔχει σημάνει καὶ τὸ τέλος τῆς κοινωνικῆς δράσης τῶν χριστιανῶν; Ἡ μήπως ἡ ὅποια μεταστροφή στὶς εὐαγγελικὲς ἀξίες μπορεῖ νὰ πραγματοποιηθεῖ πλέον μονάχα ἐντὸς τῆς συνάφειας τῆς μοναστικῆς ζωῆς, καὶ ἰδιαιτέρως στὴν Ὁρθοδοξία, στὴν ὁποία ὁ μοναχισμὸς θεωρεῖται ἀπὸ πολλοὺς ὡς ἡ κατ’ ἐξοχὴν πραγμάτωση τοῦ χριστιανικοῦ ἥθους⁵; Κι ἂν ἰσχύει τὸ τελευταῖο, τότε πῶς οἰκοδομεῖται ἡ νέα κοινωνία ποὺ εὐαγγελίζεται ὁ Χριστιανισμὸς, ἀπὸ τὴ στιγμή ποὺ ὁ μοναχισμὸς εἶναι τὸ κατ’ ἐξοχὴν μὴ «κοσμικὸ» –καὶ ὡς κάποιο βαθμὸ μὴ «δημόσιο»– κομμάτι τοῦ Χριστιανισμοῦ; Ἄν καὶ τὸ ἐρώτημα χρήζει εὐρύτερης ἀνάλυσης, νομίζουμε πῶς γιὰ τὸν Φλορόφσκυ ἡ «ἐρημος» ἀποτελεῖ μία μονάχα ὄψη –ὅπωςδήποτε σημαντικὴ– τῆς

συγκροτῆσει τὶς δικές της ἠθικοκοινωνικὲς ἀρχὲς γύρω ἀπὸ αὐτά. Γι’ αὐτὸν τὸν λόγο τὸ μὲν κείμενο: «Ἵπὲρ τῆς τοῦ Κόσμου Ζωῆς», ὅπως θὰ δοῦμε, κάνει λόγο γιὰ ὀρθόδοξο «κοινωνικὸ ἦθος» (*social ethos*), τὸ δὲ κείμενο τοῦ Πατριαρχείου Μόσχας: «Ἡ βάση τῶν κοινωνικῶν ἀρχῶν τῆς Ρωσικῆς Ὁρθόδοξης Ἐκκλησίας», ποὺ ἐγκρίθηκε τὸ 2000, ἔκανε λόγο γιὰ «κοινωνικὲς ἀρχές» (*social concepts*).

3. Γ. Φλορόφσκυ, «Ἀντινομίες τῆς χριστιανικῆς ἱστορίας. Αὐτοκρατορία καὶ ἔρημος», στό: ὁ ἴδιος, *Χριστιανισμὸς καὶ πολιτισμὸς*, ὁ.π., σ. 89.

4. Ὁ.π., σσ. 123, 125.

5. Βλ. πῶς σὲ ἐγχειρίδια Χριστιανικῆς Ἠθικῆς ὡς πηγὲς τῆς τελευταίας ἀναφέρονται ἡ *Φιλοκαλία*, οἱ *Βίοι Ἁγίων*, τὰ *ἀσκητικὰ ὑπομνήματα*, κ.τ.λ. Βλ. ἐνδεικτικὰ Γ. Μαντζαρίδης, *Χριστιανικὴ Ἠθικὴ*, ἐκδ. Πουρναρᾶ, Θεσσαλονικὴ 1995, σσ. 41-47.

μεταμορφωτικής δυναμικής του Ευαγγελίου, μία δυναμική που διαχέεται σε όλους τους τομείς της χριστιανικής πνευματικότητας και δράσης.

Διευρύνοντας έξ' άλλου τον έρμηνευτικό όριζοντα του θέματος, αξίζει να υπενθυμίσουμε τη διάκριση που είχε κάνει ο Ίωάννης Μέγιεντορφ μεταξύ τριών τύπων χριστιανικών έσχατολογιών:

Ο πρώτος τύπος έσχατολογίας είναι ταυτόχρονα και ένας τρόπος κατανόησης της Βασιλείας του Θεού αλλά και της χριστιανικής ιεραποστολής, όπως και μία μορφή πολιτικής θεολογίας. Είναι ή έσχατολογία που δεν ενδιαφέρεται για τη μεταμόρφωση του κόσμου, αφού τον θεωρεί πεπτωκότα. Οί χριστιανοί πρέπει μόνο να προσμένουν την Ουράνια Βασιλεία και να προετοιμάζονται γι' αυτήν. Στην πιό ριζοσπαστική του μορφή είναι ή έσχατολογία που αναζητεί ο μοναχισμός και ή στάση των χριστιανών σε καιρούς διώξεων.

Ο δεύτερος τύπος έσχατολογίας είναι αυτός που θέλει τη μεταμόρφωση της ιστορίας και των δομών της (κρατική έξουσία, νομοθεσία, κοινωνικές αξίες, κ.τ.λ.), μέσω του έκχριστιανισμού του κόσμου. Πρόκειται για την πραγμάτωση της «έπι γης Ίερουσαλήμ» είτε με τη μορφή της χριστιανικής αυτοκρατορίας είτε με αυτήν των χριστιανικών κρατών κατά το *cuius regio eius religio*.

Τέλος, ο τρίτος τύπος έσχατολογίας, που μπορούμε να τον ποῦμε βιβλικό, είναι ο προφητικός, ο οποίος μάχεται μὲν διαρκῶς ἐναντίον τοῦ κακοῦ καὶ τῶν φθοροποιῶν δυνάμεων που ὑπάρχουν ἐντὸς τοῦ κόσμου, γνωρίζει ὅμως πῶς ὁ τελευταῖος εἶναι πρόσκαιρος σὲ σχέση μὲ τὴν αἰωνιότητα τῆς Βασιλείας τοῦ Θεοῦ. Μὲ ἄλλα λόγια, ἔχουμε νὰ κάνουμε μὲ τὴν παρουσία τῶν χριστιανῶν στὸν κόσμο καὶ ταυτόχρονα μὲ τὴ μὴ ἀφομοίωσή τους ἀπὸ αὐτόν, σὲ μία διαλεκτικὴ ἔνταση μεταξύ ιστορίας καὶ ἐσχάτων⁶.

Οί έσχατολογικοί αυτοί τύποι αναπτύχθηκαν στη συνείδηση και την πράξη της Έκκλησίας ὄχι ἀντικαθιστώντας ὁ ἓνας τὸν ἄλλον, ἀλλὰ μᾶλλον συνυπάρχοντας: Ἡ ἀρχέγονη Ἐκκλησία ἦταν ἐξίσου «ἀποκαλυπτική» καὶ «προφητική», ἐνῶ ἡ χριστιανικὴ θεσμικὴ μεταμόρφωση τοῦ Κράτους ὁδήγησε στὸν ἀναχωρητισμὸ καὶ τὴν ἀναζήτηση μιᾶς

6. J. Meyendorff, "The Christian Gospel and Social Responsibility: The Orthodox Tradition in History", στό: ὁ ἴδιος, *Living Tradition*, SVSP, Crestwood NY 1980, σσ. 188-191.

περισσότερο έσωτερικῆς, προσωπικῆς έσχατολογίας. Διωγμοὶ ὑπῆρχαν σὲ διάφορες ιστορικὲς περιόδους, ἐνῶ ἡ συναλληλία Κράτους-Ἐκκλησίας ἦταν πάντοτε τὸ κύριο ζητούμενο στὸν κοινωνικὸ αὐτοπροσδιορισμὸ τοῦ βυζαντινοῦ καὶ μεταβυζαντινοῦ ὀρθόδοξου Χριστιανισμοῦ.

Σὲ κάθε περίπτωση, ἀπὸ τὴν ἀρχὴ τῆς ιστορικῆς τῆς παρουσίας ἡ Ἐκκλησία διεκδίκησε τὸ δικαίωμα νὰ μὴν περιθωριοποιεῖται ἀπὸ τὴ δημόσια ζωὴ. Τὸ ἀποστολικὸ κήρυγμα, ἡ ἱεραποστολή, ἡ ἴδια ἡ λειτουργικὴ ζωὴ τῆς Ἐκκλησίας εἶχαν ὅλα ἕναν χαρακτήρα βαθιὰ «δημόσιο». Ἀνοιχτὸς σὲ κοινωνικὲς καὶ πολιτικὲς ὑποθέσεις, καὶ ὄχι αὐστηρὰ ἰδιωτικὸς, κατέληξε τελικὰ νὰ εἶναι καὶ ὁ μοναχισμὸς. Στὴν κορύφωσή του πάντως τὸ αἶτημα τῆς κοινωνικῆς μεταμόρφωσης, κατὰ τὸν β' τύπο έσχατολογίας τοῦ Μέγιεντορφ, πῆρε σάρκα καὶ ὄστᾶ τὸν 4ο μ.Χ. αἰῶνα μὲ τὸ τέλος τῶν διωγμῶν, τὴν «κωνσταντίνεια μεταστροφή» καὶ τὸν ἐκχριστιανισμὸ τῆς Ρωμαϊκῆς Αὐτοκρατορίας. Τὸ παράδειγμα αὐτὸ ἔκτοτε τὸ ὑπερασπίσθηκαν μὲ διάφορους τρόπους οἱ Ἐκκλησίες Ἀνατολῆς καὶ Δύσεως, ἀκόμη καὶ ὅταν διαπίστωσαν πὼς τὰ σύγχρονα κράτη υἱοθέτησαν τὴν ἀρχὴ τῆς οὐδετερότητας στὶς σχέσεις τους μὲ τὸν Χριστιανισμὸ.

Ἐκκλησία καὶ πολιτικὴ κατὰ τὴν Ἁγία καὶ Μεγάλῃ Σύνοδο

Σὲ ὅ,τι ἀφορᾶ τὴ σύγχρονη Ὀρθοδοξία, στὴν Ἁγία καὶ Μεγάλῃ Σύνοδο τῆς Κρήτης (2016), ἡ ἐκκοσμίκευση καὶ ὁ χωρισμὸς τοῦ Κράτους ἀπὸ τὴν Ἐκκλησία δὲν ἀντιμετωπίσθηκαν ὡς τὸ «τέλος τῆς θρησκείας» οὔτε βέβαια ὡς ἡ ὀλοκλήρωση τῆς κοσμικῆς πορείας τῆς Ἐκκλησίας, ἀλλὰ ὡς μία πρόσκληση συνάντησης μὲ ἕναν –πλέον– μὴ θεοκρατικὸ πολιτισμὸ. Κάτι τέτοιο ἀντανακλάται στὸ ἱεραποστολικὸ κείμενο τῆς Συνόδου: «Ἡ ἀποστολὴ τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας εἰς τὸν σύγχρονον κόσμον», τὸ ὁποῖο ἀναφέρει⁷ τὰ ἐξῆς:

Εἰς τὴν πορείαν, ἣν διανύει ἡ Ἐκκλησία, κηρύττουσα καὶ ἀσκοῦσα τὴν σωτήριον ἀποστολὴν αὐτῆς διὰ τὴν ἀνθρωπότητα, ὅλοεν καὶ τακτικώτερον ἔρχεται ἀντιμέτωπος μετὰ τῶν ἐκφάνσεων τῆς ἐκκοσμικεύσεως. Ἡ Ἐκκλησία τοῦ

7. § 6, 9.

Χριστού καλείται νὰ ἐπαναδιατυπώσῃ καὶ φανερώσῃ τὴν προφητικὴν μαρτυρίαν τῆς εἰς τὸν κόσμον, στηριζομένη εἰς τὴν ἐμπειρίαν τῆς πίστεως, ὑπενθυμίζουσα ἐν ταύτῳ καὶ τὴν πραγματικὴν ἀποστολὴν αὐτῆς, διὰ τῆς καταγγελίας τῆς Βασιλείας τοῦ Θεοῦ καὶ τῆς καλλιέργειας συνειδήσεως ἐνόητος εἰς τὸ ποίμνιον αὐτῆς.

Ἄλλὰ καὶ ἡ Ἐγκύκλιος τῆς Συνόδου ἔδωσε ἓνα περίγραμμα τοῦ τύπου τῶν σχέσεων Ἐκκλησίας-Πολιτείας, μὲ βάση τὴ γνωστὴ βιβλικὴ ὑπόδειξη τοῦ *Ματθ. 22, 21*:

Ἡ Ἐκκλησία δὲν ἀναμιγνύεται εἰς τὴν πολιτικὴν, ἐν τῇ στενῇ σημασίᾳ τοῦ ὄρου, ἀλλ' ὅμως ἡ μαρτυρία αὐτῆς εἶναι οὐσιαστικῶς πολιτικὴ, ὡς μέριμνα διὰ τὸν ἄνθρωπον καὶ τὴν πνευματικὴν ἐλευθερίαν του. Ὁ λόγος τῆς Ἐκκλησίας ὑπῆρξε πάντοτε διακριτὸς καὶ θὰ παραμείνῃ εἰς τὸ διηνεκὲς μία ὀφειλετικὴ παρέμβασις ὑπὲρ τοῦ ἀνθρώπου. Αἱ κατὰ τόπους Ὁρθόδοξοι Ἐκκλησίαι καλοῦνται σήμερον νὰ οἰκοδομήσουν μίαν νέαν ἐποικοδομητικὴν συναλληλίαν μὲ τὸ κοσμικὸν κράτος δικαίου εἰς τὸ νέον πλαίσιον τῶν διεθνῶν σχέσεων, συμφώνως πρὸς τὸ βιβλικόν «Ἀπόδοτε τὰ τοῦ Καίσαρος τῷ Καίσαρι καὶ τὰ τοῦ Θεοῦ τῷ Θεῷ» (*Ματθ. κβ', 21*)⁸.

Ἡ στάση τῆς Ἐκκλησίας εἶναι ἐπομένως αὐτὴ τῆς μὴ «στενῆς» ἀνάμειξης μὲ τὴν πολιτικὴν, στάση μαρτυρίας καὶ συνεργίας μὲ τὴν ἐξουσία ὑπὲρ τοῦ ἀνθρωπίνου προσώπου⁹. Ἡ συνεργία αὐτὴ προϋποθέτει αὐτονοήτως τὴν ὑπαρξὴ δύο διακριτῶν ὑποκειμένων: τὴν Ἐκκλησία καὶ τὸ Κράτος. Τὰ δύο αὐτὰ μέρη συνεργάζονται δίχως τὸ ἓνα νὰ γίνεταί τὸ ἄλλο, δίχως δηλαδὴ ἡ Ἐκκλησία νὰ γίνεταί Κράτος ἢ τὸ Κράτος νὰ γίνεταί Ἐκκλησία. Ἄν δὲν συμβαίνει αὐτό, τότε δὲν μπορεῖ νὰ γίνῃ λόγος γιὰ «συνεργία» ἀλλὰ γιὰ «μονοεργία» ἢ ἀκόμη καὶ γιὰ «αὐτοεργία» τῆς Ἐκκλησίας¹⁰.

8. § 16.

9. Στὴν ἴδια παράγραφο ἀναφέρεται ἐπιπλέον ὅτι: «Ἡ συναλληλία αὕτη δέον ὅπως διασώζῃ τὴν ἰδιοπροσωπίαν Ἐκκλησίας καὶ κράτους καὶ διασφαλίζῃ τὴν εἰλικρινῆ συνεργασίαν αὐτῶν ἐπ' ὄφελείᾳ τῆς προστασίας τῆς μοναδικῆς ἀξίας τοῦ ἀνθρώπου καὶ τῶν ἐντεῦθεν ἀπορρέοντων δικαιωμάτων αὐτοῦ, ὡς καὶ τῆς κοινωνικῆς δικαιοσύνης».

10. Θὰ λέγαμε πῶς «αὐτοεργία» εἶναι ἡ δράση τῆς Ἐκκλησίας γιὰ τὸν ἑαυτό της ἢ Ἐκκλησία ὅμως ἐνεργεῖ γιὰ τὸν ἄλλον (δηλαδὴ εὐχαριστιακά, «ὑπὲρ τοῦ κόσμου») καὶ οὐδέποτε γιὰ τὴν ἴδια. Ἄλλωστε, ἡ Ἐκκλησία εἶναι αὐτὸ ποῦ εἶναι ὄχι ἀπὸ κάποια δική της «μεταφυσικὴ» δύναμη, ἀλλὰ στὸν βαθμὸ ποῦ εἶναι «Νύμφη» καὶ «Σῶμα» Χριστοῦ (στὴ συνάφεια βέβαια τῆς τριαδικῆς ἀγαπητικῆς κοινωνίας). Ὁ Χριστὸς εἶναι τὸ τέλος μᾶς πορείας πίστεως. Γι' αὐτὸ ἡ Ἐκκλησία δὲν εἶναι ὁ σκοπὸς τῆς ἀνθρωπότητος,

Παρόμοιο μὲ τὰ δύο προαναφερθέντα συνοδικὰ κείμενα εἶναι καὶ τὸ *Μήνυμα* τῆς Ἁγίας καὶ Μεγάλης Συνόδου, τὸ ὁποῖο –ἀξίζει νὰ τονισθεῖ– ἀπευθύνεται ὄχι μόνο στὰ μέλη τῆς Ὁρθόδοξης Ἐκκλησίας, ἀλλὰ καὶ σέ «κάθε ἄνθρωπο καλῆς θελήσεως». Ἐκεῖ ἀναφέρεται πὼς «ἡ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία δὲν ἀναμειγνύεται στὴν πολιτική. Ὁ λόγος τῆς παραμένει διακριτὸς ἀλλὰ καὶ προφητικός, ὡς ὀφειλετικὴ παρέμβαση ὑπὲρ τοῦ ἀνθρώπου»¹¹. Στὸν πυρῆνα τῶν σχέσεων Ἐκκλησίας καὶ Κράτους ὑπάρχει ἡ διάκριση ρόλων καὶ ἡ προφητικὴ φωνή (κι ὄχι φυσικὰ ἢ ἀφωνία!) τῆς Ἐκκλησίας. Ἐπιπλέον, ἡ Ἐκκλησία ὀφείλει νὰ ὑπενθυμίζει τὴν εὐθύνη καὶ τὸ καθῆκον πολιτῶν καὶ πολιτικῶν νὰ βελτιώσουν τὴν κοινωνία. Ἔτσι τὸ «πολιτικό» μήνυμα τοῦ Χριστιανισμοῦ εἶναι αὐτὸ τῆς ἀγάπης: «Τὸ ὀρθόδοξο δέον περὶ ἀνθρώπου ὑπερβαίνει τὸν ὀρίζοντα τῶν καθιερωμένων ἀνθρωπίνων δικαιωμάτων, ὅτι “μεῖζων πάντων” εἶναι ἡ ἀγάπη, ὅπως τὴν ἀποκάλυψε ὁ Χριστὸς καὶ τὴν βίωσαν ὅσοι πιστὰ Τὸν ἀκολούθησαν»¹². Στὰ ἀνθρώπινα δικαιώματα συμπεριλαμβάνονται: ἡ προστασία τῆς θρησκευτικῆς ἐλευθερίας, ἡ ἐλευθερία συνείδησης, ἡ ἐλευθερία πίστεως (ἀτομικῆς καὶ συλλογικῆς), ἡ ἐλεύθερη ἄσκηση τῆς λατρείας, ἡ θρησκευτικὴ ἐκπαίδευση καὶ ἡ ἄσκηση τῶν θρησκευτικῶν καθηκόντων «ἐλεύθερα ἀπὸ κάθε κρατικὴ παρέμβαση»¹³. Ἡ ἀγάπη δίνει ὑπαρκτικὸ νόημα στὰ δικαιώματα αὐτά, καθὼς δίχως αὐτὴν αὐτὰ θὰ παρέμεναν στὸ πεδίο τῆς ἀτομικῆς αὐτοολοκλήρωσης κι ὄχι τῆς ἀμοιβαίας συνύπαρξης¹⁴.

παρὰ μᾶλλον τὸ μέσο ἢ ἡ εἰκόνα τῆς Βασιλείας, τὴν ὁποία καὶ ὑπηρετεῖ.

11. *Μήνυμα* τῆς Ἁγίας καὶ Μεγάλης Συνόδου τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας, 10 (ἡ ἔμφαση δική μας).

12. Ὁ.π.

13. Ὁ.π.

14. Μέσω τῆς ἀγάπης τὸ δικαίωμα τῆς ἄσκησης τῆς λατρείας δὲν ἀφορᾶ ἕναν πιστὸ ἀτομικά, ἀλλὰ μία κοινότητα πιστῶν. Καὶ πάλι μέσω τῆς ἀγάπης ἡ ἐλεύθερη ἄσκηση τῆς λατρείας τῶν μὴ χριστιανῶν ἐπιτρέπει ὄχι ἀπλῶς τὴν ὑπαρξὴ χώρων προσευχῆς, ἀλλὰ τὴ συνύπαρξή τῶν διαφορετικῶν θρησκευτικῶν κοινοτήτων.

Χριστιανοί και πολιτική στο κείμενο:
«Υπὲρ τῆς τοῦ Κόσμου Ζωῆς»

Τὸ κείμενο «Υπὲρ τῆς τοῦ Κόσμου Ζωῆς. Τὸ κοινωνικὸ ἦθος τῆς Ὁρθόδοξης Ἐκκλησίας» δημοσιεύθηκε τὴν ἀνοιξὴ τοῦ 2020 ὕστερα ἀπὸ προτροπὴ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου Βαρθολομαίου, μὲ σκοπὸ νὰ ἐμβαθύνει τὴ διδασκαλία τῆς Ἀγίας καὶ Μεγάλης Συνόδου καὶ εἰδικὰ τὸ ἱεραποστολικὸ αὐτῆς κείμενο¹⁵. Οἱ συντάκτες του ἀναγνωρίζουν πῶς «στὴν ἐποχὴ μας ἡ Ἐκκλησία δὲν εἶναι συχνὰ καλὰ προετοιμασμένη, προκειμένου νὰ ἀνταποκριθεῖ στὶς προκλήσεις τοῦ πλουραλισμοῦ καὶ τῆς παγκοσμιοποίησης ἢ κατ' ἐπέκταση τοῦ ἀτομικισμοῦ καὶ

15. Γιὰ τὴν ἐλληνικὴ ἀπόδοση τοῦ κειμένου (μετάφρ. Ν. Ἀσπρούλης) βλ. στὸν ἰστότοπο τῆς ἐλληνορθόδοξης Ἀρχιεπισκοπῆς Ἀμερικῆς: https://www.goarch.org/el/social-ethos?p_p_id=56_INSTANCE_km0Xa4sy690V&p_p_lifecycle=0&p_p_state=normal&p_p_mode=view&p_p_col_id=column-1&p_p_col_count=1&_56_INSTANCE_km0Xa4sy690V_languageId=el_GR [24.08.2022]. Τὸ κείμενο εἶναι καρπὸς ἐπιμέλειας ὀρθόδοξων θεολόγων τοῦ κλίματος τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, κυρίως τῆς διασποράς, ἐγκρίθηκε ἀπὸ τὴν Ἱερὰ Σύνοδο τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου τὸν Ἰανουάριο τοῦ 2020 καὶ δημοσιοποιήθηκε τὴν ἀνοιξὴ τοῦ ἰδίου ἔτους. Στόχος του εἶναι νὰ ἀποτελέσει ἕνα θεολογικὸ ἐργαλεῖο γιὰ τὶς σημερινὲς ποιμαντικὲς προκλήσεις ποὺ ἀφοροῦν τὴν κοινωνικὴ ἀποστολὴ τῶν Ὁρθόδοξων Ἐκκλησιῶν, ἐξειδικεύοντας τὶς γενικὲς ἀρχὲς ποὺ ἐμπεριέχονται στὴ διδασκαλία τῆς Ἀγίας καὶ Μεγάλης Συνόδου τοῦ 2016 (κυρίως στὸ ἱεραποστολικὸ κείμενο καὶ τὴ συνοδικὴ Ἐγκύκλιος), ἀλλὰ καὶ νὰ συμμετάσχει στὴ διαδικασίᾳ «πρόσληψης» τῆς Συνόδου ἀπὸ τὸ σῶμα τῆς Ἐκκλησίας. Γιὰ μία εἰσαγωγὴ στὸ κείμενο βλ. π. Ἰω. Χρυσσαυγῆς, «Ἡ Ἀγία καὶ Μεγάλη Σύνοδος, Νέος Κορωνοῖδς καὶ Κοινωνικὴ Διδασκαλία τῆς Ἐκκλησίας: Ἕνα νέο κείμενο ἀπὸ θεολόγους τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου», στό: Κ. Ζορμπᾶς (ἐπιμ.), *Κοινωνικὴ κρίση καὶ Πανδημία. Μελετώντας τὰ Κείμενα τῆς Ἀγίας καὶ Μεγάλης Συνόδου: Προβληματισμοὶ γιὰ τὴν κοινωνικὴ κρίση καὶ τὴν πανδημία τοῦ Covid-19*, ἐκδ. Ἀκρίτας, Ἀθήνα 2021, σ. 65 κ.έ. Ὅπως ἀναφέρει ὁ π. Ἰω. Χρυσσαυγῆς: «κάποια στιγμή, στὸ μακρὸ βυζαντινὸ διάβα, ὁ Ἀνατολικὸς Χριστιανισμὸς, δυστυχῶς, σταμάτησε νὰ ἀσχολεῖται μὲ ζητήματα ποὺ σχετίζονται μὲ τὸ παρὸν καὶ ἄρχισε νὰ ἐπικεντρώνεται στὴν ἐπανάληψη ἀπαντήσεων, ἀπὸ τὸ παρελθόν [...]. Προτίμησε τὴν εὐσεβιστικὴ ρητορικὴ ἢ τὸν ἀφηρημένον ὀρθολογισμό, τὴν τελετουργικὴ τυπικότητα ἢ τὸν ἀποξενωμένον μυστικισμό – γιὰτί ὅλα αὐτὰ ἄλλωστε εὐκολότερα προέβραλαν τὴν ἐξωτερικὴ ἐμφάνιση μιᾶς παραδοσιακῆς ἀθνητικότητας ἢ πατερικῆς πιστότητας [...] ἢ ὑπερέμφαση στὸν μοναχισμό (ὡς ἀπόσυρση στὴν καρδιά) καὶ στὸ μυστικισμό (ὡς γοητεία ἐνὸς ἄλλου κόσμου ἢ ἐνὸς κόσμου ἄλλου) παρεῖχε τὴν κατάλληλη δικαιολογία, μία ἀποδέσμευση ἀπὸ τοῦτο τὸν κόσμον στὴ χριστιανικὴ Ἀνατολή, μὲ διάφορες ἐπιπτώσεις γιὰ τὴν ἐκκλησιολογία, τὴ Λειτουργία καὶ τὸ ἦθος τῆς». Ὁ.π., σσ. 74-76.

τῆς ἐκκοσμίκευσης. Σὲ πολλὰς κοινωνίες, ἡ Ἐκκλησία μπαίνει στὸν πειρασμὸ ἀπλῶς νὰ ἀντιπαρατεθεῖ στὸν κόσμο, συχνὰ καταγγέλλοντας καὶ περιφρονώντας ὅλες τὶς μορφές καὶ τὶς ἐκφάνσεις του» (Πρόλογος). Γι' αὐτὸν τὸν λόγο, τὸ κείμενο «φιλοδοξεῖ νὰ ἐκφράσει τὴν κοσμοθεωρία καὶ τὴν ἀποστολὴ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, ὅπως ἐκφράζεται διὰ μέσου τῶν αἰώνων, μέχρι καὶ σήμερα. Ἐὰν καὶ ἡ δομὴ καὶ τὸ ὕφος τοῦ κειμένου αὐτοῦ εἶναι μᾶλλον ἐπίσημα, ἡ ἐπιτροπὴ προσπάθησε νὰ ἀποφύγει τὴν ἄσκοπη ἀφαιρετικὴ σκέψη, προσφέροντας συγκεκριμένες ἠθικὲς προτάσεις». Οἱ προθέσεις τοῦ κειμένου «εἶναι καθαρὰ ποιμαντικές»¹⁶. Τὸ κείμενο ἀποτελεῖ μία «πρόσκληση γιὰ περαιτέρω καὶ βαθύτερο προβληματισμὸ ἀπὸ τὴν πλευρὰ τῶν πιστῶν», καθὼς «τὸ κοινωνικὸ ἦθος τῆς Ἐκκλησίας δὲν βιώνεται στὴν πληρότητά του μὲ τὴν ἐφαρμογὴ καὶ τὴν τήρησιν κάποιων ἠθικῶν ἐπιταγῶν, ἀλλὰ μὲ τὴν, στὸ πλαίσιο τῆς λειτουργικῆς σύναξης, πρόγευση καὶ προσδοκία τῆς οὐράνιας Βασιλείας»¹⁷.

Τὸ κείμενο ἔχει τὴν ἑξῆς διάταξη:

1. Εἰσαγωγὴ
2. Ἡ Ἐκκλησία στὸν δημόσιο χῶρο
3. Ἡ πορεία τῆς ἀνθρώπινης ζωῆς
4. Φτώχεια, πλοῦτος καὶ ἀστικὴ δικαιοσύνη
5. Πόλεμος, εἰρήνη καὶ βία
6. Οἰκουμενικὲς σχέσεις καὶ σχέσεις μὲ ἄλλες θρησκείες
7. Ὁρθοδοξία καὶ ἀνθρώπινα δικαιώματα
8. Ἐπιστήμη, τεχνολογία καὶ φυσικὸ περιβάλλον
9. Συμπέρασμα

16. Ὁ.π. (ἡ ἔμφαση δική μας).

17. § 79. Ἐνδιαφέρον ἔχει ἡ θέση τῶν συντακτῶν πὼς τὸ κείμενο δημοσιεύθηκε «πρὸς ὄφελος τῶν πιστῶν μας σὲ ὁλόκληρο τὸν κόσμο, ἔτσι ὥστε νὰ χρησιμεύσει ὡς μία στέρη βᾶση ἀναφοράς καὶ συνομιλίας γιὰ ζητήματα καὶ προκλήσεις ζωτικῆς σημασίας ποὺ ἀντιμετωπίζει ὁ σημερινὸς κόσμος» (Πρόλογος). Ἡ ἀναφορὰ αὐτὴ μαζὶ μὲ τὸ «ἐπίσημο» ὕφος καὶ δομὴ τοῦ κειμένου (Πρόλογος) προσδίδει στὸ κείμενο αὐξημένη ἠθικὴ καὶ κανονικὴ αὐθεντία, ποὺ δὲν περιορίζεται αὐστηρὰ στοὺς πιστοὺς τῆς διασποράς, ἀλλὰ ἐκτείνεται σὲ ὅλο τὸ ποίμνιο τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου ἀνὰ τὸν κόσμον καὶ –δυναμικὰ– στοὺς πιστοὺς καὶ τῶν ὑπολοίπων Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν.

Τὸ β' κεφάλαιο, ποῦ ἐνδιαφέρει τὸ θέμα μας, ἀναφέρει τὰ ἐξῆς: «Ἡ χριστιανικὴ ἐλπίδα βασιζέται στὴ Βασιλεία τοῦ Θεοῦ καὶ ὄχι στὰ βασιλεία αὐτοῦ τοῦ κόσμου»¹⁸. Δὲν πρόκειται βέβαια γιὰ μία ἄρνηση τοῦ κόσμου αὐτοῦ καθ' αὐτόν, ἀλλὰ γιὰ «ἐκείνες τὶς πρακτικὲς καὶ τὶς δομὲς τῆς ἁμαρτίας, τῆς καταπίεσης καὶ τῆς βίας, οἱ ὁποῖες διαφθείρουν τὸν πτωτικὸ κόσμο»¹⁹. Ἡ Ἐκκλησία, συνεχίζει τὸ κείμενο, «δὲν μπορεῖ νὰ ἐκλαμβάνει ὅλες τὶς μορφὲς τῆς ἀνθρώπινης διακυβέρνησης ὡς ἰσοδύναμες μεταξύ τους»²⁰, παρ' ὅτι κατὰ τὸ παρελθὸν ἔχει ζήσει «κάτω ἀπὸ ποικίλες μορφὲς διακυβέρνησης –αὐτοκρατορίες, ὀλοκληρωτικὰ καθεστῶτα, φιλελεύθερες δημοκρατίες, ἔθνη μὲ χριστιανικοὺς θεσμοὺς καὶ ἔθνη μὲ ἄλλα θεσμοθετημένα δόγματα, κοσμικὰ κράτη– μερικὰ ἀπὸ τὰ ὁποῖα ἀποδείχθηκαν φιλικὰ πρὸς τὸν θεσμὸ τῆς Ἐκκλησίας, μερικὰ ἐχθρικά, καὶ ἄλλα ἀδιάφορα»²¹.

Ἡ Ἐκκλησία ἐπομένως δὲν προτιμᾷ ἓνα συγκεκριμένο πολιτικὸ σύστημα ἔναντι κάποιου ἄλλου. Ἡ χριστιανικὴ στάση ἀπέναντι στὸ κράτος καὶ τὴν ἐξουσία δὲν προσδιορίζεται οὔτε ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὸ πολίτευμα αὐτὸ καθ' αὐτό, ἀλλὰ ἀπὸ αὐτὸ ποῦ ἡ ἐφαρμογὴ του σημαίνει γιὰ τοὺς πιστοὺς καὶ τοὺς πολῖτες: «Ἡ Ἐκκλησία ὀφείλει βεβαίως νὰ ἐπιδιώκει νὰ ζεῖ εἰρηνικὰ μὲ ὅλους τοὺς ἀνθρώπους σὲ ὅποιαδήποτε χώρα εἶναι ἐγκατεστημένη, προσφέροντας τὴν εἰρήνην αὐτὴ σὲ ὅλους. Στὶς περισσότερες περιπτώσεις αὐτὸ ἀπαιτεῖ ὑπακοὴ πρὸς τοὺς ὑφισταμένους νόμους στὶς χώρες αὐτές»²². Οἱ χριστιανοὶ «μποροῦν καὶ συχνὰ ὀφείλουν νὰ συμμετέχουν στὴν πολιτικὴ ζωὴ τῶν κοινωνιῶν στὶς ὁποῖες ζοῦν, ἀλλὰ θὰ πρέπει πάντοτε νὰ τὸ πράττουν διακονώντας τὴ δικαιοσύνη καὶ τὸ ἔλεος τῆς Βασιλείας τοῦ Θεοῦ»²³. Ἐπομένως,

18. § 8. Ἀξίζει νὰ σημειωθεῖ ἐδῶ ἡ γραμματολογικὴ διαφορὰ μεταξύ θείας «Βασιλείας» (στὸν ἐνικό, μὲ Β κεφαλαῖο) καὶ ἀνθρώπινων «βασιλείων» (στὸν πληθυντικό, μὲ β πεζό).

19. Ὁ.π.

20. § 9.

21. § 8.

22. § 9.

23. Ὁ.π. Ἡ παράγραφος 8 τοῦ κειμένου ἐξηγεῖ ποιὸς εἶναι ὁ «Καταστατικὸς Χάρτης» τοῦ πολιτικοῦ ἥθους τῶν χριστιανῶν: «Ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὸ πολιτικὸ καθεστῶς στὸ ὁποῖο ὑπέκειντο, ὁ κύριος “οἶκος” τῶν χριστιανῶν στὸν παρόντα κόσμῳ βρίσκεται στὴν τέλεση (κάποτε φανερά, κάποτε κρυφά) τῆς Θείας Εὐχαριστίας, ὅπου καλοῦνται νὰ “ἀποθέσουν πᾶσαν τὴν βιοτικὴν μέριμναν” (Θεία Λειτουργία ἀγίου Ἰωάννου τοῦ

ἡ Ἐκκλησία ὑπηρετεῖ τὶς ἀξίες τῆς Βασιλείας (ἀγάπη, δικαιοσύνη, ἐλευθερία, ἀξία ἀνθρωπίνου προσώπου) στὴν, μὲ προφητικὸ πνεῦμα καὶ διάκριση, συνεργία τῆς μὲ τὸ Κράτος. Ἐὰν στὴν πορεία τὰ ἰδανικὰ αὐτὰ ἐκλείψουν, τότε τὸ *Ματθ. 22, 21* μπορεῖ νὰ ἀντικατασταθεῖ ἀπὸ τὸ *Πράξ. 5, 29* («Πιὸ πολὺ πρέπει νὰ ὑπακοῦμε στὸν Θεὸ παρά στοὺς ἀνθρώπους»):

Κάποιες στιγμές, αὐτὸ ἐνδέχεται νὰ συνεπάγεται συμμετοχὴ ὄχι μὲσω τῆς τέλει ὑπακοῆς, ἀλλὰ μὲσω μιᾶς ἰδιότυπης στάσης ἔναντι τῶν πολιτικῶν πραγμάτων, δηλαδὴ μὲσω τῆς πολιτικῆς ἀνυπακοῆς ἢ ἀκόμη καὶ τῆς ἐξέργησης. Ἀποκλειστικὰ καὶ μόνο ἡ Βασιλεία τοῦ Θεοῦ εἶναι ἀξία τῆς πρώτης καὶ ἐσχάτης νομιμοφροσύνης τοῦ χριστιανοῦ, ἐνῶ ὅλες οἱ ὑπόλοιπες τοποθετήσεις εἶναι μᾶλλον προσωρινές, παροδικές, ἀποσπασματικές καὶ περιστασιακές²⁴.

Μὲ ἄλλα λόγια, ἡ χριστιανικὴ θέση εἶναι ἐξόχως ριζοσπαστικὴ σὲ ὅ,τι ἀφορᾷ τὴν στάση τῶν χριστιανῶν ἔναντι τοῦ κράτους, καθὼς οἱ χριστιανοὶ ἔχουν τὴν ἐλευθερίαν νὰ κινοῦνται μεταξὺ τοῦ «ναί» καὶ τοῦ «ὄχι» τῆς συνεργίας μὲ αὐτό. Τὸ κατ' ἐξοχὴν πολίτευμα τῶν χριστιανῶν εἶναι αὐτὸ τῆς Βασιλείας τοῦ Θεοῦ· ἐκεῖ προγεύονται «τὴν τελικὴ ἀπολύτρωση ὁλόκληρης τῆς κοινωνικῆς πραγματικότητας στὴ Βασιλείαν τοῦ Θεοῦ, ἐνῶ μᾶς ἔχει ἐμπιστευθεῖ ἓνα σημεῖο τὸ ὁποῖο πρέπει νὰ ἐκθέσουμε ἐνώπιον τῶν ἐθνῶν, μὲ τὸ ὁποῖο θὰ τὰ καλέσουμε σὲ μία ζωὴ εἰρήνης καὶ ἀγάπης κάτω ἀπὸ τὴ σκέπη τῶν ἐπαγγελιῶν τοῦ Θεοῦ»²⁵.

Σὲ λογικὴ συνέχεια μὲ τὰ προηγούμενα, τὸ κείμενο ἀναφέρει πῶς ὅπου σήμερον γίνονται σεβαστὰ ἢ πολιτικὴ εὐρυθμία, ἢ ἐλευθερία, τὰ ἀνθρώπινα δικαιώματα καὶ ἡ δημοκρατία, οἱ χριστιανοὶ ποὺ ζοῦν

Χρυσοστόμου), εἰσερχόμενοι ταυτόχρονα, τόσο στὴν ἐνότητα τοῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ στὴν ἱστορία, ὅσο καὶ στὴ χαρὰ τῆς Βασιλείας τοῦ Θεοῦ πέρα ἀπὸ τὴν ἱστορία. Ἡ Εὐχαριστία, ὅταν ἐορτάζεται καὶ μετέχεται ἀπὸ τοὺς πιστοὺς, ἀποτελεῖ συνεχῶς τὸ ἀληθινὸ χριστιανικὸ πολίτευμα καὶ λάμπει ὡς εἰκόνα τῆς Βασιλείας τοῦ Θεοῦ, ὅπως αὐτὴ θὰ πραγματωθεῖ σὲ μία δημιουργία ἢ ὁποῖα θὰ ἔχει λυτρωθεῖ, μεταμορφωθεῖ καὶ δοξαστεῖ. Ὡς τέτοια, ἡ Εὐχαριστία ἀποτελεῖ ἐπίσης ἓνα προφητικὸ σημεῖο, καὶ παράλληλα μία κριτικὴ ὄλων τῶν πολιτικῶν καθεστώτων, ἐφ' ὅσον αὐτὰ ὑπολείπονται σὲ σχέση μὲ τὴ θείαν ἀγάπην, ἀλλὰ καὶ μία πρόσκληση πρὸς ὅλους τοὺς λαοὺς νὰ ζητοῦν πρῶτα τὴ Βασιλείαν τοῦ Θεοῦ καὶ τὴ δικαιοσύνη τῆς».

24. § 10.

25. § 8.

στὶς κοινωνίες αὐτές «δὲν θὰ πρέπει νὰ θεωροῦν ὡς δεδομένες αὐτές τὶς ἀξίες, ἀλλὰ, ἀντ' αὐτοῦ, ὀφείλουν νὰ τὶς ὑποστηρίζουν ἐνεργᾶ καὶ νὰ ἐργάζονται μὲ σκοπὸ τὴ διατήρηση καὶ τὴν ἐπέκταση τῶν δημοκρατικῶν θεσμῶν καὶ παραδόσεων μέσα στὸ νομικὸ, πολιτισμικὸ καὶ οἰκονομικὸ πλαίσιο τῶν ἀντιστοιχῶν κοινωνιῶν των»²⁶. Κι αὐτό, διότι συχνὰ ὑπάρχει σὲ πολλοὺς ὁ πειρασμὸς τῆς νοσταλγίας αὐτοῦ ποὺ συχνὰ περιγράφεται ὡς τὸ «ιδεῶδες Ὁρθόδοξο πολίτευμα»²⁷. «Τὰ εἰδικὰ πλεονεκτήματα τῆς Ἐκκλησίας ὅταν αὐτὴ βρῖσκεται κάτω ἀπὸ μία χριστιανικὴ πολιτικὴ ἡγεσία ἴσως νὰ ἔχουν ἐπιτρέψει τὴν κυοφορία καὶ τὴ διαμόρφωση ἐνὸς ἰδιαίτερου Ὁρθόδοξου ἤθους στὶς χῶρες ἐκεῖνες μὲ Ὁρθόδοξο χριστιανικὸ πληθυσμὸ, ἀλλὰ εἶχαν ἐπίσης τὸ ἀτυχεῖς ἐπιπρόσθετο ἀποτέλεσμα νὰ δεσμεύσουν τὴν Ἐκκλησία μὲ συγκεκριμένους παραλυτικoὺς περιορισμούς»²⁸. Συνεπῶς, ἡ ἰδέα πῶς ὑπῆρξε –ἢ πῶς μπορεῖ νὰ ἀποκατασταθεῖ– μία «χρυσή» ἐποχὴ τοῦ Χριστιανισμοῦ εἶναι καθ' ὅλα ἐσφαλμένη, ἀφοῦ σὲ ὅλες τὶς ἐποχὲς πρέπει νὰ ὑπάρχει ἡ προφητικὴ ἔνταση μεταξὺ Βασιλείας καὶ κόσμου.

Ἡ ἰδέα ἐπομένως τοῦ «χριστιανικοῦ ἐθνικισμοῦ» εἶναι ἐσφαλμένη, διότι κατὰ τὴ χριστιανικὴ ἀντίληψη «ὑπάρχει μόνον ἓνα ἀνθρώπινο γένος, στὸ ὁποῖο ἀνήκουν ὅλοι οἱ ἄνθρωποι καὶ ὅλοι καλοῦνται νὰ γίνουν ἓνας λαὸς ἐνώπιον τοῦ Δημιουργοῦ Θεοῦ»²⁹. Αὐτὸ σημαίνει πῶς ἡ Ἐκκλησία εἶναι ξένη τόσο ἀπέναντι στὸν ἐθνοφυλετισμὸ, «τὴν ὑποταγὴ δηλαδή, τῆς Ὁρθόδοξης πίστεως σὲ ἐθνοτικὲς ταυτότητες καὶ ἐθνικὰ συμφέροντα», ὅσο καὶ στὶς «πλέον κακόβουλες ἰδεολογίες ταυτότητας», στὶς «βλάσφημες φιλοσοφίες περὶ φυλῆς» καὶ στὴν ἄνοδο «νέων μορφῶν πολιτικοῦ καὶ ἐθνικιστικοῦ ἐξτρεμισμού [πού] ἔχει ὀδηγήσει ἀκόμη καὶ στὴ διείσδυση σὲ πολλὰς Ὁρθόδοξες κοινότητες ἀτόμων, τὰ ὁποῖα ἐμφοροῦνται ἀπὸ ἰδέες μὲ φυλετικὸ προσανατολισμὸ»³⁰. Ἡ Ὁρθόδοξη

26. § 10.

27. Ὁ.π.

28. Ὁ.π.

29. § 11.

30. Ἡ ἀναφορὰ ἐδῶ γίνεται μὲ ἀφορμὴ τὸ πρόσφατο ξέσπασμα φυλετικῶν ἐπεισοδίων στὶς Η.Π.Α., ἀλλὰ μπορεῖ νὰ συμπεριλάβει ἐκδηλώσεις πολιτικοῦ καὶ ἐθνικιστικοῦ ἐξτρεμισμού ποὺ ὑπάρχουν σὲ πολλὰς γωνιὰς τοῦ πλανῆτη, ἀπὸ τὸν πόλεμο στὴν Οὐκρανία ἕως τὰ αὐταρχικὰ καθεστῶτα τῆς Εὐρώπης, τῆς Μέσης Ἀνατολῆς, τῆς Ἀσίας καὶ τῆς Βόρειας Ἀφρικῆς.

Ἐκκλησία «καταδικάζει ἀνεπιφύλακτα τὶς ἀπόψεις τους καὶ τοὺς καλεῖ σὲ τέλεια μετάνοια καὶ στὴν μὲ ταπεινότητα καταλλαγή μὲ τὸ σῶμα τοῦ Χριστοῦ»³¹. Ἐὰν λοιπὸν ἡ ἱστορικὴ διατήρηση τοῦ ἔθνους δὲν εἶναι ὁ σκοπὸς τῆς κοινωνικῆς δράσης τῆς Ἐκκλησίας, τότε, σύμφωνα μὲ τὸ κείμενο, οἱ Ὀρθόδοξοι χριστιανοὶ «ὀφείλουν νὰ ὑποστηρίζουν τὴ ρητορικὴ τῶν ἀνθρώπινων δικαιωμάτων, ὅχι ἐπειδὴ αὐτὴ εἶναι πλήρως συμβατὴ μὲ ὅλα ὅσα ὁ Θεὸς ἐπιθυμεῖ γιὰ τὰ πλάσματά Του, ἀλλὰ ἐπειδὴ διατηρεῖ μία αἴσθηση τῆς ἀπαραβίαστης μοναδικότητας τοῦ κάθε προσώπου καὶ τῆς προτεραιότητος τῶν ἀνθρώπινων ἀγαθῶν ἔναντι τῶν ἐθνικῶν συμφερόντων»³². Ἴσως νὰ μὴν διαφεύγει ἐδῶ τῆς προσοχῆς μία διαφοροποίηση σὲ σχέση μὲ τὸ κείμενο τῆς Κρήτης, ἀφοῦ ἡ προσέγγιση στὸ ζήτημα τῶν ἀνθρώπινων δικαιωμάτων μοιάζει νὰ εἶναι περισσότερο θετικὴ ἀπὸ ὅ,τι στὴν Ἁγία καὶ Μεγάλῃ Σύνοδο. Ἀλλὰ ἡ ἀναφορὰ αὐτὴ γίνεται, ὅπως καὶ στὴν Κρήτη, πάντοτε σὲ σχέση πρὸς τὴν ὑπέρτατη ἀξία τοῦ ἀνθρώπινου προσώπου.

Οἱ Ὀρθόδοξοι χριστιανοὶ ὀφείλουν νὰ ἀναγνωρίσουν ὅτι ἓνα πλαίσιο κοινῆς κοινωνικῆς συμφωνίας, τὸ ὁποῖο θὰ ἐμμένει στὸν ἀπαραβίαστο χαρακτήρα τῆς ἀνθρώπινης ἀξιοπρέπειας καὶ ἐλευθερίας, εἶναι ἀπαραίτητο γιὰ τὴ διατήρηση καὶ τὴν προώθηση μιᾶς δίκαιης κοινωνίας. Καὶ ἡ ρητορικὴ τῶν ἀνθρώπινων δικαιωμάτων διαθέτει τὴ δύναμη νὰ τὸ ἐπιτυγχάνει αὐτὸ μὲ ἀξιοθαύμαστη σαφήνεια³³.

Ἡ ρητορικὴ ἐπομένως τῶν ἀνθρώπινων δικαιωμάτων εἶναι αὐτὴ πού κατ' ἐξοχὴν ὑπηρετεῖ τὴν ἀξία τοῦ ἀνθρώπινου προσώπου. Τὰ δικαιώματα αὐτά, πού πλέον καταλαμβάνουν κυρίαρχο χῶρο στὴ δημόσια συζήτηση, ἀφοροῦν –μεταξὺ ἄλλων– τὸν κοινωνικὸ καὶ πολιτιστικὸ πλουραλισμὸ. Ἡ Ἐκκλησία ὀφείλει νὰ «ὑποστηρίζει ἐκεῖνες τὶς κυβερνητικὲς πολιτικὲς καὶ τοὺς νόμους οἱ ὁποῖοι προωθοῦν κατὰ τὸν καλύτερο τρόπο αὐτὸν τὸν πλουραλισμὸ», ἀλλά, περισσότερο ἀκόμη καὶ ἀπὸ αὐτό, «θὰ πρέπει νὰ εὐχαριστεῖ τὸν Θεὸ γιὰ τὸν πλοῦτο ὅλων τῶν πολιτισμῶν τοῦ κόσμου καὶ γιὰ τὸ πολῦτιμο δῶρο τῆς εἰρηνικῆς συνύπαρξής τους στὸ πλαίσιο τῶν σύγχρονων κοινωνιῶν»³⁴.

31. Ὁ.π.

32. § 12 (ἡ ἔμφαση δική μας).

33. Ὁ.π.

34. Ὁ.π.

Τὸ κείμενο ἀναφέρεται στὴν ἀνάγκη σὲ μία δημοκρατικὴ κοινωνία ἢ θρησκεία νὰ διατηρεῖ τὴ δημόσια θέση της, διότι σὲ ἀντίθετη περίπτωση ἡ κοινωνία κινδυνεύει νὰ γίνῃ «καταπιεστικὴ»³⁵. Ἀπὸ τὴν ἄλλη, οἱ συντάκτες τοῦ κειμένου ἐπισημαίνουν ὅτι: «[...] ἡ λύση τῆς παλαιᾶς συμφωνίας μεταξὺ κράτους καὶ ἐκκλησίας –ἡ θρόνου καὶ θυσιαστηρίου– ὑπῆρξε ἐπίσης μία μεγάλη εὐλογία γιὰ τὸν χριστιανικὸ πολιτισμὸ», διότι «ἀπελευθέρωσε τὴν Ἐκκλησία ἀπὸ αὐτὸ πού πάρα πολὺ συχνὰ ὑπῆρξε μία δουλικὴ καὶ ἀνίερη ὑποταγὴ της στὴν κοσμικὴ ἐξουσία καὶ μία συνενοχὴ στὰ ἀρνητικὰ της»³⁶.

Εἶναι ἀξιοσημείωτη ἐξ ἄλλου ἡ ἄποψη τοῦ κειμένου πὼς «ὁ Θεὸς ἐπέτρεψε κατὰ τὴν Πρόνοιά Του τὴ μείωση τῆς πολιτικῆς δυνάμεως τῆς Ἐκκλησίας στὰ περισσότερα ἀπὸ τὰ ἐδάφη τῆς ἀρχαίας Χριστιανοσύνης», διότι μὲ αὐτὸν τὸν τρόπο ἡ Ἐκκλησία «μπορεῖ νὰ διεξάγει καὶ νὰ προωθεῖ μὲ μεγαλύτερη πιστότητα τὴν ἀποστολὴ της πρὸς ὅλα τὰ ἔθνη καὶ τοὺς ἀνθρώπους»³⁷. Ἐνα κράτος πού δὲν ἐπιβάλλει θρησκευτικὴ ἢ ὁμολογιακὴ ὁμοιομορφία προσφέρει στὴν Ἐκκλησία τὴ δυνατότητα νὰ κάνει μὲ πῶς ἄμεσο τρόπο ἔκκληση σὴ συνειδηση τοῦ καθενός³⁸.

35. § 13.

36. Ὁ.π. Στὸ σημεῖο αὐτὸ τὸ κείμενο φαίνεται νὰ θεωρεῖ πὼς τὰ δημοκρατικὰ πολιτεύματα βρίσκονται στὸν ἀντίποδα τῆς «δεσποτείας» τῆς καταπίεσης καὶ πὼς μόνο μέσα σὲ πολιτεύματα πού ἐμπνέονται ἀπὸ δημοκρατικὲς ἀρχές ἡ Ἐκκλησία μπορεῖ νὰ ἔχει ἕναν δημόσιο ρόλο. Ἡ διαπίστωση αὐτὴ, ἂν καὶ σὲ πρώτη ἀνάγνωση αὐτονόητη, ἔχει σημασία στὸν βαθμὸ πού ἐντὸς τῆς Ὁρθοδοξίας (ὅπως καὶ σὲ ἄλλες χριστιανικὲς παραδόσεις) ὑπάρχει ἡ πεποίθηση πὼς μία μὴ πλουραλιστικὴ δημοκρατία ὁμολογιακοῦ χαρακτήρα εἶναι τὸ πλέον προσφυγὲς στὸν Χριστιανισμὸ πολίτευμα. Ὡς πρὸς αὐτό, ὁ Ν. Ματσούκας ὑποστήριξε πὼς «οἱ νεώτερες δημοκρατικὲς θεωρίες γιὰ τὸ λαὸ δὲν εἶναι τίποτα ἄλλο παρὰ μιὰ ἀναζήτηση χαρισματικῆς ἐξουσίας. Ὁ περιορισμὸς τῆς ἐξουσίας τῶν ἀρχόντων καὶ τῶν ἀρχουσῶν τάξεων σημαίνει περισσότερη καὶ ἐγγυημένη συμμετοχὴ τοῦ κοινωνικοῦ σώματος». Ν. Ματσούκας, *Τὸ πρόβλημα τοῦ κακοῦ*, ἐκδ. Πουρναρά, Θεσσαλονίκη ³1992, σ. 244. Ἀυτονοήτως ἡ δημοκρατία εἶναι τὸ πολιτικὸ σύστημα πού ἐπιτρέπει τὴ συμμετοχὴ τῶν χριστιανῶν στὰ ἀγαθὰ τῆς κοινωνίας τόσο ὅταν αὐτοὶ εἶναι πλειοψηφία ὅσο καὶ ὅταν εἶναι μειοψηφία.

37. Ὁ.π.

38. Φλορόφσκυ, «Τὸ κοινωνικὸ πρόβλημα στὴν Ἀνατολικὴ Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία», ὅ.π., σ. 169: «Φυσικά, οὐδέποτε ἡ Ἐκκλησία θὰ μπορούσε νὰ ἀντισταθῇ στὸν πειρασμὸ νὰ καλέσῃ σὲ βοήθεια κάποια κοσμικὴ δύναμη, εἴτε τὴν πολιτεία, εἴτε τὴν κοινὴ γνώμη, εἴτε νὰ ἀσκήσῃ κάποια ἄλλη μορφή κοινωνικῆς πίεσεως».

Ἐπιπλέον, ἡ παράγραφος 14 τοῦ κειμένου ἀναφέρει πῶς ἡ «συμφωνία» Κράτους-Ἐκκλησίας, ἔτσι ὅπως καθιερώθηκε μετὰ ἀπὸ τὴν κωνσταντινεία μεταστροφή τῆς Αὐτοκρατορίας στὸν Χριστιανισμό (ἓνα μοντέλο σχέσεων ποὺ διατηρήθηκε μέχρι τὰ νεώτερα ἔθνη κράτη ὀρθόδοξης παράδοσης), μπορεῖ νὰ «ἐξακολουθεῖ νὰ καθοδηγεῖ τὴν Ἐκκλησία στὶς προσπάθειές της νὰ συνεργασθεῖ μὲ κυβερνήσεις γιὰ τὸ κοινὸ καλὸ καὶ νὰ ἀγωνιστεῖ ἐναντίον τῆς ἀδικίας. Δὲν μπορεῖ, ὡστόσο, νὰ χρησιμοποιοθεῖ ὡς δικαιολογία γιὰ τὴν ἐπιβολὴ τῆς θρησκευτικῆς ὀρθοδοξίας στὴν εὐρύτερη κοινωνία ἢ γιὰ τὴν προώθηση τῆς Ἐκκλησίας ὡς πολιτικῆς δύναμης. Μᾶλλον, ἡ ἀρχὴ αὐτὴ θὰ ἔπρεπε νὰ ὑπενθυμίζει στοὺς χριστιανούς ὅτι αὐτὴ ἡ δέσμευση στὸ κοινὸ καλὸ –σὲ ἀντίθεση πρὸς τὴν ἀπλή τυπικὴ προστασία τῶν ἀτομικῶν ἐλευθεριῶν, τῶν κομματικῶν συμφερόντων καὶ τῆς δύναμης τῶν συντεχνιῶν– ἀποτελεῖ τὴν ἀληθινὴ οὐσία μιᾶς δημοκρατικῆς πολιτικῆς τάξης» (ἔμφαση δική μας)³⁹. Κι αὐτό, διότι «δίχως τὴ γλῶσσα τοῦ κοινοῦ καλοῦ στὸ κέντρο τῆς κοινωνικῆς ζωῆς, ὁ δημοκρατικὸς πλουραλισμὸς πολὺ εὐκόλα ἐκφυλίζεται σὲ ἓνα εἶδος καθαροῦ ἀτομικισμοῦ, ἐνῶ ὁδηγεῖ στὴν ἀπολυτοποίηση τῆς ἐλεύθερης ἀγορᾶς καὶ σὲ ἓνα, ἀπὸ πνευματικὴ ἄποψη, διαβρωτικὸ καταναλωτισμὸ»⁴⁰.

39. § 14 (ἡ ἔμφαση δική μας). Μποροῦμε νὰ θεωρήσουμε ὡς «θρησκευτικὴ ὀρθοδοξία» τὴ συνταγματικὴ κατοχύρωση τῆς Ὀρθόδοξης Ἐκκλησίας ὡς ἐπικρατούσης ἢ κυρίαρχης θρησκείας ἐνὸς κράτους, δίχως αὐτὸ νὰ μεταφράζεται ταυτόχρονα καὶ στὴν οὐσιαστικὴ ἐνσωμάτωση τοῦ Εὐαγγελίου στὴ ζωὴ τῆς κοινωνίας, στὶς σχέσεις μεταξὺ τῶν πιστῶν. Μία «θρησκευτικὴ ὀρθοδοξία» ναὶ μὲν ἔχει ἐξασφαλισμένο δημόσιο ρόλο, ὡστόσο στὴν προσπάθειά της νὰ τὸν θωρακίσει ἐπιμένει νὰ προβάλλει τὴν «πολιτικὴ» της θέση στὴν κοινωνία, μὲ ὅ,τι αὐτὸ μπορεῖ νὰ σημαίνει γιὰ τὸ κήρυγμα καὶ τὴν ἱεραποστολὴ της, γιὰ τὴν προφητικὴ στάση ἐναντι τῶν κοσμικῶν θεσμῶν, γιὰ τὴν ἔξοδο πρὸς τὸν ἄλλον μᾶλλον κι ὄχι τὸ κλείσιμο πρὸς τὰ ἴδια.

40. Ἴσως ἐδῶ ἡ προερχόμενη ἀπὸ τὶς κοινωνικὲς ἐπιστῆμες ἔννοια τοῦ «κοινοῦ καλοῦ» (ποὺ ἔχει ἐνταχθεῖ στὴ ρητορικὴ τῆς κοινωνικῆς διδασκαλίας τῆς Καθολικῆς Ἐκκλησίας) θὰ μποροῦσε νὰ προσδιορισθεῖ καλύτερα στὸ κείμενο. Σαφῶς ἡ Ἐκκλησία κι οἱ χριστιανοὶ ἐνδιαφέρονται γιὰ τὸ καλὸ ὅλης τῆς ἀνθρωπότητας, μακριὰ ἀπὸ θρησκευτικοὺς ἐγωτισμούς. Ὡστόσο, τὸ «κοινὸ καλὸ» πρέπει νὰ θεωρηθεῖ ὡς μία προέκταση τῆς χριστιανικῆς ἀνθρωπολογίας, ἥτοι τοῦ λόγου περὶ ἀνθρώπου ποὺ εἶναι πρῶτιστα λόγος περὶ Θεοῦ. Θὰ λέγαμε, μὲ ἄλλα λόγια, πῶς ἡ Ἐκκλησία ὑπηρετεῖ συγκεκριμένα τὸν ἄνθρωπο κι ὄχι μία, κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον, ἀφηρημένη ἴσως ιδέα περὶ κοινοῦ καλοῦ. Ἡ Ἐκκλησία προσδιορίζεται ὄχι σὲ σχέση μὲ τὴν «κοινωνία τῶν πολιτῶν» (ἐκεῖ ὅπου κατ' ἐξοχὴν πραγματώνεται τὸ κοινὸ καλὸ), ἀλλὰ εὐχαριστιακά

Ἐν κατακλείδι, τὸ Κείμενο δὲν φαίνεται νὰ βλέπει ὡς πανάκεια μορφές σχέσεων ἐνότητας Κράτους-Ἐκκλησίας, δίχως βέβαια καὶ νὰ τὶς ἀπορρίπτει ἐξ ὀλοκλήρου. Ἀπεναντίας, δέχεται τὶς ἀρχές τῆς δημοκρατίας, τοῦ πλουραλισμοῦ καὶ τῶν ἀνθρωπίνων δικαιωμάτων ὡς τὶς ἀρχές ἐκεῖνες ποὺ ἀφ' ἐνὸς διασφαλίζουν τὴ δημόσια παρουσία τῆς Ἐκκλησίας καὶ ἀφ' ἐτέρου ὑπηρετοῦν τὶς εὐαγγελικὲς ἀξίες δίχως ὁμολογιακὲς στενωπούς. Τέλος, ἀπορρίπτει τὸν χριστιανικὸ ἔθνικισμὸ σὲ ὅλες τὶς ἰδεολογικὲς καὶ θεσμικὲς του μορφές καὶ δέχεται τὴν προτεραιότητα τῆς Βασιλείας τοῦ Θεοῦ σὲ σχέση με ὅλες τὶς ἐπίγειες καὶ κοσμικὲς βασιλεῖες.

Συμπερασματικά

Τί μποροῦν νὰ σημάνουν τὰ κείμενα ποὺ ἐξετάσαμε γιὰ τὴ θέση τῶν χριστιανῶν στὸν σύγχρονο κόσμος; Πιστεύουμε πὼς κάποια γενικὰ συμπεράσματα εἶναι δυνατὰ νὰ ἐξαχθοῦν, δίχως φυσικὰ αὐτὰ νὰ μποροῦν νὰ ἔχουν ὀριστικὸ χαρακτήρα⁴¹. Κατ' ἀρχὰς τὰ ὅσα περιεγράφησαν

καὶ σὲ σχέση πάντοτε με τὴ Βασιλεία τοῦ Θεοῦ. Ὑπηρετώντας ἡ Ἐκκλησία τὸν ἄνθρωπο ὑπηρετεῖ, ὑπὸ τὸ πρίσμα τῆς ἀγάπης, τὴν ἀνθρωπότητα καὶ ἄρα τὸ κοινὸ καλὸ, ποὺ ὑπερβαίνει κάθε φονταμενταλισμὸ, ρατσισμὸ, ἔθνικισμὸ, μισαλλοδοξία. Κι ἐδῶ ἀξίζει νὰ ὑπογραμμισθεῖ ἡ ἐμπνευσμένη πρόνοια τοῦ ἱεραποστολικοῦ κειμένου τῆς Ἁγίας καὶ Μεγάλης Συνόδου ποὺ, ἀμέσως μετὰ ἀπὸ τὴν εἰσαγωγή, ὁμιλεῖ στὴν πρώτη του παράγραφο γιὰ τὴν «ἀξία τοῦ ἀνθρωπίνου προσώπου».

41. Ὅφειλουμε νὰ ἀναγνωρίσουμε πὼς τὸ κείμενο, μολοντί εὐρύτατης ἐμπνευσης, ἐκφράζει τοὺς προβληματισμοὺς καὶ τὶς ἀνησυχίες θεολόγων καὶ ἱεραρχῶν τῆς διασποράς. Δὲν γνωρίζουμε, με ἄλλα λόγια, πὼς θὰ συντασσόταν ἀπὸ θεολόγους Ἐκκλησιῶν ποὺ βρίσκονται σὲ χῶρες ὀρθόδοξης παράδοσης καὶ ποὺ ὑπερασπίζονται ἄλλα μοντέλα σχέσεων Ἐκκλησίας-Πολιτείας. Αὐτὴ ἡ κάπως «δυτικὴ» προέλευση τοῦ κειμένου βρίσκεται σὲ ἀντιπαράθεση με τὶς «ἀνατολικές» καταβολές τῆς ὀρθόδοξης πολιτικῆς θεολογίας, με τὴ διαίωνηση δηλαδὴ τοῦ κωνσταντινείου μοντέλου (ὅπως καὶ τὸ αἴτημα γιὰ «ἀποδυτικοποίηση» τῆς ὀρθόδοξης θεολογίας). Φαίνεται, μετὰξὺ ἄλλων, καὶ στὸ κοινωνικὸ κείμενο τῆς Ρωσικῆς Ἐκκλησίας ποὺ δημοσιεύτηκε τὸ 2000· ἐκεῖ, σὲ ἀντίθεση με ὅ,τι βρίσκουμε στὸ ἱεραποστολικὸ κείμενο τῆς Κρήτης, ἡ ἰδέα τοῦ Κράτους καὶ τοῦ ἔθνους ἔχει καταστατικὴ σημασία γιὰ τὴν ἀνάπτυξη τῆς ὀρθόδοξης κοινωνικῆς διδασκαλίας. Κι ἂν στὴ Σύνοδο τῆς Κρήτης ἐπιβεβαιώθηκε ἡ καταδίκη τοῦ ἔθνοφυλετισμοῦ, ἡ ἐμπειρία μπορεῖ νὰ βεβαιώσει –παρὰ νὰ διαφεύσει– τὴν ὑπαρξὴ ἔθνοφυλετικῶν ἀφηγημάτων σὲ κατὰ τόπους Ὀρθόδοξες Ἐκκλησίες.

μποροῦν νὰ βροῦν ἰκανὴ ἐφαρμογὴ στὴ συνάφεια τῶν ὀρθόδοξων ποὺ διαβιοῦν σὲ κράτη ἢ κοινωνίες ποὺ εἶτε δὲν ἔχουν (ἢ δὲν ἔχουν πλέον) ἓνα «ὀρθόδοξο» πρόσημο εἶτε δὲν μποροῦν νὰ ἐπικαλεστοῦν τὴν «ὀρθόδοξη» ταυτότητά τους, ὅπως δηλαδὴ ἔχουν οἱ ὀρθόδοξοι τῆς Βαλκανικῆς καὶ Ἀνατολικῆς Εὐρώπης. Οἱ ὀρθόδοξοι τῆς διασπορᾶς (ἢ ἀκόμη καὶ τῶν χωρῶν στίς ὁποῖες ἀσκεῖται ἐξωτερικὴ ἱεραποστολή) δὲν συμμετεῖχαν σὲ ἀγῶνες ποὺ στόχο εἶχαν νὰ ὑπενθυμίσουν τὴν ἱστορικὴ συμβολὴ τῆς Ὀρθοδοξίας στὴ διαμόρφωση τῶν ἐθνο-θρησκευτικῶν ταυτοτήτων τῶν κοινωνιῶν ὅπου ἐγκαταβιώνουν (ὅπως εἶναι τὸ κυρίαρχο ἀφήγημα τῶν Ὀρθόδοξων Ἐκκλησιῶν τῆς Βαλκανικῆς καὶ φυσικὰ τῆς Ρωσίας)⁴². Ἡ ἐνεργὸς συμμετοχὴ τῶν χριστιανῶν τῶν συναφειῶν αὐτῶν στὴν πολιτικὴ ἔχει τὸν ρόλο τῆς προώθησης τῶν χριστιανικῶν ιδεωδῶν τῆς ἐλευθερίας, τῆς δικαιοσύνης, τῆς συναδέλφωσης, τῆς διαχριστιανικῆς καὶ διαθρησκευτικῆς συνεργασίας ὑπὲρ τῆς ἀξιοπρέπειας τοῦ ἀνθρώπου, τῆς προσέγγισης μὲ κάθε ἄνθρωπο, τῆς εἰρηνικῆς συμβίωσης λαῶν καὶ θρησκειῶν.

Αὐτονοήτως, μία σχέση χριστιανῶν [καὶ Ἐκκλησιῶν] – Κράτους ἔτσι προσδιορισμένη δὲν ἀναπτύσσεται ὁμολογιακὰ κι ἔτσι δὲν δεσμεύει τοὺς χριστιανοὺς νὰ ἀναζητοῦν ἀπλῶς καὶ μόνον τὴν ἐπιβεβαίωση τοῦ θεσμικοῦ ρόλου ποὺ κατεῖχε στὸ παρελθὸν ἢ Ἐκκλησία τους (καὶ ποὺ δυσκολεύεται πλέον νὰ ἀνακτήσει, ἀκόμη καὶ στὰ ὀρθόδοξα Κράτη)⁴³. Μία μὴ ὁμολογιακὰ προσανατολισμένη σχέση χριστιανῶν-

42. Αὐτονοήτως, ἡ θεσμικὴ ὑπαρξὴ τῆς Ἐκκλησίας ἐπιβάλλει κάποιες μορφῆς νομικῆς σχέσης μὲ τὸ κράτος. Στὴν ὀρθόδοξη περίπτωσι, ἡ ἱστορικὴ παρουσί τῆς Ἐκκλησίας δημιούργησε ἓναν ὀρθόδοξο «κόσμο», ἓνα ὀρθόδοξο «σύμπαν», ὅπως τόνιζε τὸ 1974 στὸ *Ἡμερολόγιό* του ὁ Ἀλ. Σμέμαν. Ὡστόσο, ἡ ἀλλαγὴ τῶν ἐξωτερικῶν (πολιτικῶν, κοινωνικῶν, κ.τ.λ.) περιστάσεων δὲν ὀδήγησε πάντοτε στὴν ἀλλαγὴ τοῦ ὀρθόδοξου κοσμοειδώλου. «Ἡ Ὀρθόδοξη συνείδηση δὲν ἔχει προσέξει ἀκόμη τὴν πτώση τοῦ Βυζαντίου, τὶς μεταρρυθμίσεις τοῦ Μ. Πέτρου, ἢ τὴν Ἐπανάσταση [...]. Αὐτὴ ἢ ἄρνηση τῆς σημασίας ποὺ ἔχει ἡ ἱστορικὴ διαδικασία δὲν ὑπηρετεῖ τὴν ὑπόθεσι τῆς Ὀρθοδοξίας. Ἡ Ὀρθόδοξία, ἀντὶ νὰ κατανοήσι τὴν ἀλλαγὴ, ὥστε νὰ ἀσχοληθεῖ μαζί της, βρέθηκε νὰ ἔχει συντριβεῖ ἀπ' αὐτὴν [...]. Τὸ νὰ διακηρύσσουμε πῶς αὐτὸς ὁ Ὀρθόδοξος κόσμος ἀποτελεῖ μιὰν ἀπόλυτη, ἔσχατη πραγματικότητα ἀποτελεῖ προδοσί αὐτοῦ». Ἀλ. Σμέμαν, *Ἡμερολόγιο*, μετάφρ. Ἰω. Ροηλίδης, ἐκδ. Ἀκρίτας, Ἀθήνα 2002, σσ. 57-59.

43. Εἶναι νωπὲς ἀκόμη οἱ ἐκκλήσεις ἐκκλησιαστικῶν ἡγετῶν νὰ ἀναφερθοῦν τὰ χριστιανικὰ θεμέλια τῆς Εὐρώπης στὸ νέο Εὐρωπαϊκὸ Σύνταγμα, προσπάθεια ποὺ ἀποδείχθηκε τελικὰ κενὸ γράμμα, ἀφοῦ ἡ ἐγκριθεῖσα Συνταγματικὴ Συνθήκη ὁμιλεῖ

Κράτους ανοίγει προοπτικές για ευρύτερες συνεργίες, κάτι που από ὀρθόδοξης πλευρᾶς βοηθᾶ στήν πιό πειστική μαρτυρία τῆς πίστεως καί τῆς παράδοσης τῆς Ἐκκλησίας. Κι αὐτό, διότι ἡ Ἐκκλησία δὲν ὀμιλεῖ ὡς κυριαρχική δύναμη (ὅπως τείνει νὰ εἶναι ἡ πολιτική ἐξουσία), ἀλλὰ ὡς μία κοινότητα, ἐξ ἅπαντος θρησκευτικοῦ χαρακτήρα, ἀγαπητικῶν σχέσεων, πού δρᾶ ἐλεύθερα στὸν χῶρο τῆς κοινωνίας δίχως ἀξιώσεις ἐξουσίας.

Ὅταν οἱ χριστιανοὶ δὲν ἀπαιτοῦν ἀπὸ τὸ κράτος νὰ ἀναγνωρίσει τὸν ὁμολογιακό του χαρακτήρα ἔχουν τὸ ἠθικὸ δικαίωμα νὰ ζητήσουν ἀπὸ τὰ μὴ χριστιανικὰ ἢ οὐδετερόθηρα κράτη νὰ κάνουν τὸ ἴδιο μὲ τοὺς ὀρθοδόξους πού ζοῦν σὲ αὐτὰ ὡς μειονότητες. Ἄν ὁ πλουραλισμὸς μοιάζει γιὰ πολλοὺς νὰ ἀπειλεῖ τὰ ὀρθόδοξα κράτη, αὐτὸ ἀπὸ τὴν ἄλλη εἶναι εὐλογία γιὰ τοὺς ὀρθοδόξους τῆς Δύσεως καί γενικώτερα γιὰ τοὺς χριστιανοὺς ἄλλων κοινωνιῶν.

Τελικά, αὐτὸς ὁ τύπος σχέσεως χριστιανῶν-Κράτους ἔχει εὐεργετικὰ ἀποτελέσματα γιὰ τοὺς ἴδιους τοὺς ὀρθοδόξους χριστιανοὺς, καθὼς στρέφει τὶς προσπάθειές τους ἀπὸ τὴν ἐπιβεβαίωση τῆς ἰδιαίτερης ἐθνικῆς καί ὁμολογιακῆς τους ταυτότητας στὴ «μεταστροφή» τους στὴν κοινὴ χριστιανικὴ ταυτότητα καί τὴν ἐνεργοποίησή τους ὄχι πλέον (ἢ ὄχι μόνον) γιὰ τὸ καλὸ τοῦ ὅποιου «ἔθνους», ἀλλὰ γιὰ τὴν προστασία τοῦ κάθε ἀνθρώπου, πού γιὰ τοὺς χριστιανοὺς εἶναι εἰκόνα τοῦ ἰδίου τοῦ Χριστοῦ.

«Ἡ Ὀρθοδοξία δὲν μπορεῖ νὰ μείνει ζωντανή, εἴτε ὡς ὑπερασπιστὴς τῆς Πολιτείας, εἴτε ὡς πολιτιστικὸ παράρτημα τοῦ “Ρωσισμού”: θὰ παραμείνει ζωντανὴ μόνον στὴ Λειτουργία καί μέσα ἀπ’ αὐτήν»⁴⁴. Αὐτὰ

γιὰ τὸν ἀνθρωπιστικὸ γενικὰ καὶ ὄχι τὸν χριστιανικὸ χαρακτήρα τῆς Ἐνωμένης Εὐρώπης. Βέβαια, ὁ Γάλλος πολιτολόγος Olivier Roy ἔχει ἐπισημάνει πὼς ἡ σύνδεση θρησκείας (Χριστιανισμοῦ) καί ἐθνικῆς ταυτότητας ἐπιτρέπει στὴ θρησκεία τὴν προσωρινή της ἐπιβίωση ἀπὸ τὴν ὀρμὴ τῆς ἐκκοσμίκευσης, ἀλλὰ δὲν τῆς παρέχει μία μακρόχρονη συνέχεια, καθὼς ἡ σύνδεση αὐτὴ ἀπὸ τὴ μία ἐνισχύει τὸν ἐθνικισμὸ καὶ ἀπὸ τὴν ἄλλη ἐκκοσμικεύει τὴ θρησκεία. Γιὰ τὸν Roy, ἡ ἐθνικὴ ἰδέα δὲν μπορεῖ νὰ λειτουργεῖ ἐς αἰὲ ὡς φύλακας τῆς πίστεως. Χρειάζεται ἐπομένως μία ἐπανακοινωνικοποίηση τῶν εὐαγγελικῶν ἀξιῶν, ὑπὸ προφητικὴ καὶ ὄχι νομοθετικὴ σκοπιὰ, διότι ὁ Χριστιανισμὸς στὴν Εὐρώπη δὲν ἔχει ἀνάγκη ἀπὸ νομοθέτες (πού θὰ ὀρίζουν ἐὰν τὰ χριστιανικὰ σύμβολα πρέπει νὰ ἐκτίθενται στοὺς δημόσιους χώρους), ἀλλὰ ἀπὸ προφήτες. Βλ. O. Roy, *Ἡ Εὐρώπη εἶναι χριστιανική*; μετάφρ. Β. Καϊμάκη, ἐκδ. Πόλις, Ἀθήνα 2020.

44. Ἰω. Μέγιεντορφ, «Ἐπίλογος», στό: Σμέμαν, *Ἡμερολόγιο*, ὁ.π., σ. 541.

ἦταν τὰ διορατικὰ λόγια, 40 χρόνια πρὶν, ἐνὸς κορυφαίου σύγχρονου θεολόγου τῆς ὀρθόδοξης διασπορᾶς. Νομίζουμε πὼς τὸ κείμενο «Ἵπὲρ τῆς τοῦ Κόσμου Ζωῆς» ἀγγίζει μὲ τόλμη τὰ ζητήματα αὐτά· δὲν ἐπιζητεῖ τὴν ἀποκατάσταση κάποιου «ἱεροῦ» ἐθνικοῦ ἢ αὐτοκρατορικοῦ παρελθόντος ἢ ὀρισμένων «χριστιανικῶν» πολιτειακῶν δομῶν, ἀλλὰ ἐνθαρρύνει τὴν ἐνεργὸ συμμετοχὴ τῶν ὀρθοδόξων χριστιανῶν σὺν κοινωνικῆς πραγματικότητος ὅπου ζοῦν, ὥστε νὰ ἀνοιχθοῦν χῶροι ὅπου ἡ κοινωνικὴ καὶ ἀνθρωπιστικὴ ὁρμὴ τοῦ Εὐαγγελίου – ὑπὸ τὸ φῶς τοῦ εὐχαριστιακοῦ ἤθους τῆς Ὁρθοδοξίας – μπορεῖ νὰ βρεῖ γόνιμη ἀποδοχὴ ἀπὸ τοὺς ὀρθοδόξους, τοὺς ἑτεροδόξους καὶ κάθε ἄνθρωπο καλῆς θελήσεως.

SUMMARY

Christians and politics. A comment on the text:
“For the Life of the World” of the Ecumenical Patriarchate

By Dimitrios Keramidias, *PhD in Theology*
Pontifical University of St. Thomas Aquinas “Angelicum”

The Orthodox Church has been working diligently to present its social teachings systematically. This effort has gained more prominence in recent years, with the publication of several texts, including those released by the Holy and Great Council of Crete in 2016 and the reception process of the Council. One such text is “For the Life of the World,” which was approved by the Ecumenical Patriarchate in 2020. These documents emphasize the importance of prioritizing the human person as the centre of the Church’s social witness. They also call for a re-examination of the existing Church-State models from a pluralistic and democratic perspective. The texts suggest that promoting the “common good” can be achieved through the promotion of human rights and cooperation with the world “outside” Orthodoxy. This approach is based on the Church’s eucharistic and all-embracing nature, which prioritizes the realization of the eschatological Kingdom of God over secular pursuits. The universality of the Church

is also emphasized, as the Orthodox exist both as a social majority and minority in different cultural settings.